

Livsfilosofi II

Meningen med livet

Det finns inte någon egentlig mening med livet; förvisso är organismer såsom människan programmerade att överleva och genom fortplantning föra sina gener vidare, men att säga att detta är något *meningsfullt* vore att frångå objektiviteten. Nästan inget är "viktigt". Det spelar exempelvis ingen roll om en stjärna slutar sitt liv som en supernova eller som en vit dvärg. Visserligen får de båda utfallen olika konsekvenser, men dessa torde inte spela någon större roll än stjärnans öde. Och konsekvenserna av konsekvenserna blir också olika, men inte heller här kan vi direkt "bevisa" att något är "viktigt". Emellertid kan man själv *definiera* en mening med livet, vilken man då axiomatiskt anser vara just meningsfull, viktig och bestämmande vardagen. För sannolikt de allra flesta medvetna organismer, är denna enda mening att *må bra*: att undvika lidande och känna välmående. Denna insikt, livets *ramverk*, torde gälla för alla medvetna organismer. *Vad* som ger välmående är emellertid subjektivt; olika individer erhåller välmående från olika aktiviteter. Men trots att alla människor fyller sina dagar med olika välmåendegivande aktiviteter, så har de icke desto mindre precis samma egentliga mål: att uppfylla ramverkets krav, att må bra. När folk blir trötta på varandra och får svårt att acceptera varandras livsstilar, bör de erinra sig just detta.

För vem välmåendet är viktigt, och när välmåendet är viktigt, är två frågor som är svårare att besvara. Vi inser omedelbart att välmåendet är lika viktigt för alla individer som kan känna välmående, d.v.s. för i stort sett alla djur (och människan är som bekant ett djur), men fördelningsfrågor kan uppfattas som svåra. Liksom påståendet "välmående är viktigt" endast är en definition, är vi även här tvungna att definiera vad som föredras – detta kan svårligen deduceras från mer grundläggande antaganden. Om en individ får välja mellan att känna välmående i hela sitt liv och att få lida den första fjärdedelen av det för att sedan få leva i superb välmående resten av livet, vad bör hon då välja? Om vi i stället kortar ner tidsrymderna, och endast studerar fyra dagar, där den första dagen kan bestå av lidandet, blir problemet möjligtvis något mer överskådligt; om vi antar att lidandet endast är mindre, torde nog många föredra att välja lidandet för att sedan få avnjuta det sköna välmåendet, men om lidandet innebär tortyr torde många avstå från detta erbjudande, så till vida att välmåendet inte är extremt viktigt, såsom om minnena av det av någon anledning skulle leva kvar resten av livet och skänka glädje. Fast även då är det svårt att välja tortyralternativet. Det är svårt att här ange några bestämda regler, särskilt som det inte finns något enkelt sätt att *mäta* välmående och lidande på. Man kan svårligen ange en skala med hjälp av ett värde, som anger välmåendet, ty välmående tycks styras av känslor av flera sorter. Om vi vidare får välja mellan att två individer mår bra, och att den ena får lida medan den andra får må exceptionellt bra, erhåller vi ett liknande problem; en av skillnaderna torde vara att individernas minnen inte kan delas; den som får lidandet erhåller inget minne av exceptionellt välmående, och den som får det exceptionella välmåendet erhåller inget minne av lidandet. Om vi antar att den ena individens lidande endast är mycket litet, så kan vi nog välja att utföra

bytet: skadan för den ena individen blir då mycket liten, medan den andra får en betydlig ökning i välmåendet. Om vi antar det motsatta, d.v.s. att lidandet blir större och skillnaden i välmående mindre, vill vi nog inte utföra bytet. Inte ens om ett stort lidande kommer med ett stort välmående för den andra individen torde vi önska detta; uppenbarligen har vi en tendens att anse (extra) lidande värre än vad (extra) välmående är bra. Även om det kan vara bra för tankeverksamheten att studera fördelningsexempel i välmående, är det kanske enklast att i varje enskild valsituation välja det alternativ som är bäst, och som i någon fördelningsmening medför minst lidande och mest välmående.

Ibland kan man också skilja mellan två fundamentalt olika *sätt* att fatta beslut på: antingen tänker man rationellt ut hur ramverkets mål kan uppnås, eller så agerar man instinktivt. I många fall är dessa metoder både likvärdiga och sammannystade, men ibland blir skillnaden tydlig. Tänk på mannen som är på väg att våldta kvinnan: om han lyder sina känslomässiga impulser och fullbordar impulsen mår inte bara kvinnan dåligt, utan också han själv riskerar att "förstöra" stora delar av sitt liv i fängelse.

Det kan emellertid kännas pedantiskt att i varje situation betänka ramverkets fundamentala mål, att ständigt ha detta i huvudet; i stället kan man på en högre nivå införa mer människoläsliga *principer*, som sammanfattar hur man bör agera i olika situationer. Ett exempel på en sådan princip är att föremål skall vara *vackra*; på ramverksnivå innebär detta att man skall utforma föremål så att medvetna individer erhåller välmående när de betraktar dessa, men i stället för att deducera och ha just denna tämligen obekväma observation i huvudet vid design av ett föremål, kan man helt enkelt förlita sig på principen och säga att målet med designen är att föremålet skall bli vackert. Ett problem med denna princip, är att man kan tappa bort perspektivet: kanske utsätter man sig själv för ett disproportionerligt lidande när man ämnar försköna sig själv, så att ramverkets mål snarast motarbetas. En annan princip är att välmåendegivande företeelser bör distribueras så jämnt mellan olika individer som möjligt. Ett problem med denna princip, är att den förutsätter att dessa företeelser ger lika mycket välmående hos samtliga mottagare, vilket inte måste vara sant; exempelvis behöver inte choklad delas jämnt till en grupp människor, om några är betydligt mer förtjusta i denna produkt än andra. Ytterligare en vanlig princip är att man bör utföra vetenskaplig och samhällelig utveckling, ty sådan dels kan ge individer kunskaper att fatta beslut ifrån, och dels produkter och tjänster som förenklar och ger mer välmående i vardagslivet. Moderna hus (uppskattas särskilt på vintern), moderna färdmedel, datorer, läkemedel etc. exemplifierar samtliga väl användbara innovationer. Dessutom ger vetenskaplig forskning ofta välmående i sig. Emellertid måste även denna princip kontrolleras: det är ingen mening med att sätta en fullständigt matematiskt ointresserad individ på att beräkna miljontals decimaler av π . Principer kan potentiellt förenkla vardagslivet, emedan de erbjuder en befrielse från ramverkets otympliga resonemang, men de bör hanteras med varsamhet.

Man skall alltså finna välmående, men också undvika ovälmående. Det finns i livet mycket man kan vara rädd för, men det bästa är att inte frukta något, och det går att uppnå ett sådant sinnesläge. Till exempel är döden inget att frukta; efter livet existe-

rar sannolikt inte ens medvetande längre, varför man inte kan känna något lidande, och även om man inte heller kan *uppleva* någon lycka, så kan man heller inte *sakna* någon. Man kan också frukta förgängligheten, att allt vackert man skapar under sitt liv oundvikligen kommer gå förlorat i framtiden. Alla artiklar en man skrivit under sitt liv skall någon gång bli bortglömda, alla fotografier han tagit skall någon gång förstöras, och allt han lärt sina elever och medmänniskor kommer att blekna i deras minnen och försvinna vid deras död. Man kan lätt känna en meningslöshet över detta, att allt man gör är förgäves, ty allt ändå kommer att bli ogjort. Samma rädsla lägger sig över tanken att vara den enda människan i universum; ingen skulle då imponerad kunna läsa ens uppsatser, förbluffad avnjuta ens fotografier eller ens insiktsfull betrakta ens visdomar. Ingen skulle heller kunna gå på professors föreläsningar, vara hans elev eller hans samtalspartner, eller ens hans vän. I dessa tankar måste man komma ihåg ramverket, att arbetet kan utföras *endast* för att man själv mår bra av det. Förvisso är det bra att dela med sig av sina kunskaper, och det är bra att man kan finna välmående i kommunikationen mellan människor, men man kan också må bra av det man gör, även om ingen annan känner till det. Känslan av förgänglighet kan också motverkas av insikten, eller snarare tron, att *medvetandet och skönheten är oändliga*, ty säkerligen är tiden i någon mening oändlig och säkerligen existerar universum – eller åtminstone *olika* universa – i obegränsad framtid, och då kan det alltid finnas medvetanden förmögna att beundra dess skönhet, samt individer med intelligens och visdom som en själv. Dessa individer bör då erinra sig den insikten, att oräkneliga medvetanden tidigare skapat fantastiska uppsatser, fotografier och visdomar; en mans verk skall därmed indirekt bli ihågkomna – de skall bli förutsatta. Detta, att förutsätta skönheten i de historiska individernas verk, är ett ansvar vi alla bär.

Ramverkets mål kan också omformuleras något: *var lycklig!* Lycka är som en vind, som stundom blåser genom medvetandet och uppfyller individen med glädje och inspiration att leva. Det gäller att fånga denna vind, att hitta dess källor, och att söka mångfaldiga dessa. I mörker kan de sedan öppnas, och individen genomströmmas av upprymdhet. Kanske ligger mycket av visdomen i denna förmåga. Man bör heller inte vara rädd för att kvickt nå och grundligt exploatera dessa källor; man bör snarast aktivt uppsöka dem. Oavsett om man erhåller välmående från att spendera tid med sina vänner, sitta ensam och studera matematik, resa till städer och djungler på planeten, grubbla över etiska frågor, utföra sexuella och intima aktiviteter med vänner, komponera, framföra eller spela musik, arbeta med välgörenhet, avnjuta *Harry Potter och den flammande bågaren*, spela datorspel eller spendera tid med domesticerade norvegicussar, så bör man i riklighet göra detta. □

Medvetande i box

När en människa vaknar på morgonen, kan hon undersöka att kroppen lyder tanken. Hjärnan styr felfritt musklerna att utföra de rörelser hon önskar, och hudens sensorer fungerar likväl: hon känner det hon rör vid, och hon kan registrera temperatu-

ren. Ögonen uppfattar ett smalt område av det elektromagnetiska spektret, med våglängder mellan omkring 400 och 800 nanometer, från violett till rött ljus. Detta ger henne en tämligen klar bild av omvärlden framför henne. Samtidigt uppfattar öronen longitudinella tryckvågor i atmosfären, vilket ger henne möjlighet att percipiera händelser hon inte förmår att se. Vidare har hon möjlighet att via sensorer i näshåla och på tungan utföra enklare kemiska analyser av ämnen lösta i atmosfären respektive saliven. Information från huden, ögonen, öronen, näshålan och tungan uppfattar hon, i medvetandet, som *känslor, bilder, ljuder, lukter och smaker*. Man inser dock att kopplingen mellan fysikalisk och medveten perception inte är omedelbar; teoretiskt skulle man kunna uppfatta den elektromagnetiska informationen från ögonen som ett ljud och den atmosfäriskt mekaniska informationen från öronen som en bild, även om det säkerligen vore mindre fördelaktigt för människans orientering och överlevnad. Dessutom har en individ förmågan att *tänka*, att föreställa sig känslor, bilder, ljud, lukter och smaker, likaväl som händelser och abstrakta resonemang. Om en individ inte kunde uppfatta känslor, bilder, ljud, lukter, smaker och tankar, skulle hon då veta om hon levde eller inte? Kan medvetandet måhända definieras som det att uppfatta dessa företeelser, i någon mening som "summan av sinnena", eller åtminstone perceptionen av denna summa? Vi inser att vi med "dessa företeelser", från "sinnena", även bör inkludera information från balanssinnet etc., men även då, blir detta en rimlig definition av medvetandet? En individ som saknar alla dessa möjligheter till förnimmelser, kan kanske inte avgöra huruvida hon lever eller inte. Kanske, dock, finns det en grundläggande "undran", ett mer eller mindre undermedvetet frågetecken, som ändå avslöjar för individen att hon lever? Men om även *denna* förnimmelse betraktas som ett "sinne", så kanske medvetandet kan ses som perceptionen av sinnena.

Människans kunskap om universum ökar ständigt: hon känner i stort till universums struktur och sin plats i det, men en sak hon inte besitter någon som helst kunskap angående, är vad hon själv egentligen är. Förvisso är hon en ett djur, en organism, men det riktiga "jaget", själva *medvetandet*, har hon ingen som helst aning om vad det är. Ju mer en individ tänker på medvetandet, desto säkrare torde hon bli på att det inte på något sätt förefaller låta sig förklaras ens utifrån den allra modernaste vetenskapen; inget i universum tycks ens kunna skänka det minsta ljus över detta "mysterium". Förvisso kan fysiologiska och psykologiska fenomen hos exempelvis människor förklaras utifrån neurologiska processer, men själva perceptionen, själva medvetandet, verkar omöjligt att förklara utifrån kemin: när börjar molekyler att tänka, känna och uppfatta? Förklaringen till medvetandet nås kanske snarare genom studier av mer fysikaliskt grundläggande vetenskaper, såsom kvantmekanik och kosmologi, vilka mer i grunden söker beskriva universum? "Fast nog känns dessa vetenskaper lite triviala i jämförelse med läran om medvetandet", tänker jag. Kanske har människor endast i ringa omfattning börjat söka svaret på denna fråga, ty de ännu inte ställt den? För visst känns tillvaron självklar, om vi inte ifrågasätter den? Människan är programmerad att överleva, inte att förstå vad hon är. Hur medvetanden *uppstår* är också en "gåta": om människan, som

har medvetande, utvecklats från encelliga organismer, som saknar medvetande, när uppstod då medvetandet? Om en individ, som har medvetande, utvecklas från en zygot, eller ännu hellre, från spermier och äggceller, vilka samtliga saknar medvetande, när uppstår då individens medvetande? En klassisk fråga är vidare var medvetandet "sitter". Först måste vi emellertid inse att det inte är självklart att medvetandet verkligen "sitter" någonstans, att det har en rumslig position. Vi vet som bekant inte ens vad medvetandet *är* för något, men enligt vår diskussion är medvetandet själva "förnimmelsen" snarare än det som orsakar det. Även trots denna observation är det inte självklart att det som orsakar medvetandet har en position, även om hjärnan är en rimlig gissning, ty vi ju vet att man kan förlora såväl armar och ben som inre organ utan att förlora eller förändra medvetandet. Den viktiga insikten, emellertid, är att medvetandets funktion är en viktig fråga som vi inte har något som helst uppslag för att lösa; en människa som ställt frågan om medvetandet är långt mer kunnig än en människa som inte gjort det, dock. Frågan är vidare om detta är något människan bör känna till, ty vilka grymheter kan man inte utföra om man på artificiell väg skulle vara förmögen att skapa nya medvetanden? Vilken tortyr kunde då inte dessa medvetanden utsättas för, och skulle allmänheten vara insiktsfull nog att se förskräckligheten i detta, att en box eller ett provrörs innehåll lider?

Ett hisnande tankeexperiment är vidare om vi låter en mängd bestå av elementen dimension, materia och medvetande: tänk om det i universum existerar fler element som skulle passa i denna mängd? Tänk om det finns fler "företeelser" som liksom medvetandet inte på något sätt vare sig tyckts kunna förklaras eller ens med någon enkelhet beskrivas och intuitivt förstås? Om vi antar att medvetande existerar, så tycks det inte omöjligt att ännu fler sådana företeelser existerar. Förmodligen kommer människans syn på sig själv och universum att radikalt revideras om människan lyckas förstå medvetandet, eller för den delen till synes förhållandevis "triviala" saker som universums mest fundamentala uppbyggnad, uppkomst och framtid. □

Absolut sanning

Betrakta ett heltal. Med dess siffersumma avses summan av dess siffror. Talet 53982 har exempelvis siffersumman $5 + 3 + 9 + 8 + 2 = 27$. Jag påstår nu att ett tal är delbart med 3 om dess siffersumma är delbar med 3.

BEVIS: Antag att talet Z är n -siffrigt och består av siffrorna a_1, a_2, \dots, a_n . Då gäller att $Z = 10^{n-1} \cdot a_1 + 10^{n-2} \cdot a_2 + \dots + 10 \cdot a_{n-1} + a_n$. Att siffersumman är delbar med 3 innebär att det finns ett heltal k sådant att $a_1 + \dots + a_n = 3k$. Om vi till båda led i denna senare ekvation adderar $Z - (a_1 + \dots + a_n)$ så kommer det vänstra ledet att bli lika med Z . Och då

$$\begin{aligned} Z - (a_1 + \dots + a_n) &= \\ &= 10^{n-1} \cdot a_1 + 10^{n-2} \cdot a_2 + \dots + 10 \cdot a_{n-1} + a_n - (a_1 + \dots + a_n) = \\ &= (10^{n-1} - 1) \cdot a_1 + (10^{n-2} - 1) \cdot a_2 + \dots + (10 - 1) \cdot a_{n-1} + (1 - 1) \cdot a_n = \end{aligned}$$

$$= \underbrace{9 \dots 9}_{n-1} a_1 + \dots + 999a_{n-3} + 99a_{n-2} + 9a_{n-1}$$

erhåller vi således $Z = 9 \dots 9a_1 + \dots + 999a_{n-3} + 99a_{n-2} + 9a_{n-1} + 3k$. Men när Z divideras med 3 blir kvoten $\frac{Z}{3} = 3 \dots 3a_1 + \dots + 333a_{n-3} + 33a_{n-2} + 3a_{n-1} + k$ vilket tydligt är ett heltal. Beviset är klart.

Denna sats är ett exempel på något vi helt säkert vet är sant, eftersom vi har presenterat ett enkelt och stringent bevis för satsen. Vi inser att alla tal vars siffersumma är delbar med tre *nödvändigtvis* måste vara delbara med tre. Denna säkerhet gäller för all (giltig) matematik; giltig matematik är alltid *definitions*mässigt helt sann. Ett enklare exempel på något som definitionsmässigt är helt sant, är följande påstående: om vi vet att en nyckel antingen ligger i byrålåda A eller i byrålåda B , och vi dessutom vet att den *inte* ligger i byrålåda A , så måste den ligga i byrålåda B . Om vi vet att förutsättningen måste vara sann, så måste slutsatsen också vara sann. Bortsett från matematiken, emellertid, är det svårare att finna absoluta sanningar i universum. Fysiken, som ämnar beskriva naturen och universum på den mest grundläggande nivån är givetvis tänkt att vara helt sann, men vi kan egentligen inte veta *helt* säkert. Genom experiment kan vi komma fram till hypoteser, och utifrån antaganden som vi förutsätter vara sanna kan vi med matematikens hjälp deducera andra fakta som då också måste vara sanna, fast endast om förutsättningarna är korrekta. En fysiker är ytterst en sanningssökare, som har som mål att beskriva naturen och försöka förstå och förutsäga den. Skall vi vara stringent noggranna, emellertid, inser vi att nästan ingenting förutom matematiken är helt sant: en man som dricker kaffe kan inte vara säker på att han faktiskt dricker kaffe – kanske han endast drömmer att han gör det? Kanske är "han" inte ens en man, eller kanske är "han" inte ens en människa? Förvisso kan en man som dricker kaffe och känner sig precis som vanligt med gott samvete utgå ifrån att han är just en man som dricker kaffe, ty situationen annars blir hopplöst svårbegriplig, men man bör ha i minnet att detta inte är en absolut sanning, om än en exceptionellt sannolik hypotes. Sannolikheten att hypotesen är falsk må vara försumbar, om än inte exakt noll. En människa är inte allvetande, men en individ som ödmjukt erkänner och styvsint utgår ifrån att hon inte vet allt, kan aldrig ha fel, ty hennes påståenden alltid slutar med bisatsen "om jag inte misstager mig"; en människa med goda kunskaper blir betydligt mer allvetande om hon just erkänner att hon inte vet allt. En vis man bör sålunda aldrig bli förvånad, ty förvåning innebär att man obevekligt förutsatt fakta.

Moraliska och filosofiska påståenden är ofta synnerligen approximativa och svävande. Tag som exempel påståendet "det är aldrig ens fel när två träter"; för att analysera detta påstående måste vi känna till vad som menas med det. Att två individer träter kan definieras som att de har olika uppfattning i någon fråga, på ett sådant sätt att de inte kan "komma vidare" och ofta också att de erhåller negativa känslor för varandra. Med "fel" avser vi "inte ha följt ramverket". Om två individer retar upp sig på varandras livsstilar, så är det bådas "fel", varför påståendet bekräftas. Men om en individ för nöjes

skull förstört en annan individs hem (vilket inte är särskilt sannolikt men likväl möjligt), kan man nog anse att det efterföljande, tämligen sannolika bråket (åtminstone nästan) är en individs fel. (Märk dock att vi med "fel" endast avser "inte ha följt ramverket"; vi menar på intet sätt att individen är "ond".) Enligt våra definitioner har vi således motbevisat påståendet. Vi kan prova att omformulera det som "det är *sällan* ens fel när två träter". För att detta skall gälla bör dock sannolikheten för att endast en individ handlar "fel" vara mindre än 50 %. Om detta är fallet, kan vi nog betrakta påståendet som sant, dock endast under förutsättning att definitionerna gäller. Ofta när man talar om moraliska påståenden, kan det anses *underförstått* att påståendena egentligen bör innehålla "uppmjukningsord".

Ett av de kanske svåraste problemen med sanningsosäkerhet, är det om *det enda medvetandet*. En enskild individ, som har medvetande, kan aldrig veta säkert om någon annan också har medvetande. Lars, till exempel, vet att han själv har ett medvetande, men han kan inte veta säkert om hans fru har medvetande; man skulle kunna bygga en robot som ser ut och beter sig exakt som en människa (med medvetande), men som saknar medvetande. Ingen skulle märka någon skillnad (så länge man inte vet hur medvetandet fungerar). Kanske är Lars den enda människan, den enda organismen i hela universum med medvetande? Förvisso ser han ut precis som vilken människa som helst, men det är inte otänkbart att han är den enda som "existerar" med avseende på medvetande. Emellertid har *han* medvetande, och en tröst för den som finner problemet skrämmande, är att talet 1 inte är "naturligt" i alla meningar: få företeelser i universum uppträder nämligen ensamma. Hittar man en planet i en galax, finns det säkerligen flera andra också, som uppstått på liknande sätt. Hittar man en kaktus i en öken, finns det nog flera i samma öken. Hittar man en öken på en planet, finns det nog flera andra öknar likasåväl. Hittar man ett medvetande, finns det nog flera. Kanske är emellertid hela universum, såsom Lars uppfattar det, endast en "dröm", eller en (dator-?) simulering genererad av företeelser i ett annat, "riktigt", universum. I sådana fall blir det troligare att endast ett medvetande existerar, eftersom världen då kan anses "artificiell". En tröst här, dock, är att oavsett hur Lars universum uppkommit, så är det *hans* universum, för honom lika verkligt som något universum. Framförallt är också ramverkets mål oberoende av såväl antal medvetanden som universums uppkomst: hur det än är med dessa faktorer så har Lars ett medvetande, och han kan känna lycka och lidande.

När man talar om påståenden såsom "man skall vara hjälpsam mot andra individer", menar man egentligen "man skall vara hjälpsam mot andra individer, *om dessa har medvetande*". Dock blir det otympligt att avsluta varje mening med denna "uppmjukningsbisats", varför den kan anses underförstådd. Vi bör också utgå ifrån att hypotesen i *problemet med det enda medvetandet* är falsk. Denna underförståddhet samt detta förutsättande kan benämnas *medvetandeproblematikens standardförutsättningar*. □

Socialt beteende

Man bör vara noggrann med moralisk sanning. Eftersom alla människor har (helst skall ha) samma mål, att öka välmåendet för samtliga individer, bör konflikter aldrig existera, ty vid en konflikt har två människor olika uppfattningar om något, vilket strider mot att de har samma mål och att varje enskild individ erkänner att hennes metoder inte nödvändigtvis måste vara de bästa. I stället för att tvista bör de visa fastställa att de har samma mål, samt gemensamt ta reda på vilken metod som bäst leder fram till målet. Man kan föreställa sig två städer som en gång i tiden bråkade om vilken som skulle få ett nytt köpcentrum förlagt hos sig; företrädare för respektive stad föreföll övertygade om att just deras stad var den rätta för köpcentret, och de arbetstillfällen och det ekonomiska tillskott centret var tänkt att resultera i. Givetvis, emellertid, var det så att en av städerna i praktiken var mest lämpad, och att en förläggning i denna stad sammantaget skulle öka välmåendet i landet mer än en förläggning i den andra staden, så minst en av företrädarna måste ha haft "fel", ha varit en "lögnare", om man så vill. I stället för att kraftigt argumentera mot varandra, borde de ha insett detta och gemensamt försökt ta fram sanningen: vilken stad bör köpcentret förläggas i, så att välmåendet i landet ökar mest? Sedan, när detta är fastlagt, bör båda företrädarna vara nöjda med resultatet, ty de främjat ramverket, och försökt göra människor så lyckliga som möjligt.

Att man bör hålla sig till sanningen står inte i ramverket, utan är en princip; en god princip kan tyckas, ty kunnande ofta leder till moraliskt välgrundade beslut och teknologiskt användbara resultat. Emellertid måste denna princip, liksom de flesta principer, kontrolleras; många människor väljer stundom att frångå sanningen vid kommunikation med andra individer emedan de räds såra dessa. En "vit lögn", som företeelsen populärt kallas, kan exempelvis inträffa när en människa köpt en ny tröja och frågar sin vän vad hon tycker om den. Vännen, som inte alls tilltalas av tröjans estetiska utformning (särskilt anser hon att färgen är frånstötande), har då möjligheten att ljuga och påstå att hon faktiskt tycker att tröjan är tilltalande. Säkerligen kan detta uppfattas som klokt, då medmänniskan kan erhålla sänkt välmående om vännen erkänner att tröjan för henne är oangenäm, men man bör inte förkasta principen så enkelt, ty man kan uttrycka sanningen på pedagogiskt sätt och tiden går framåt. Om man ljuger kan det exempelvis hända att medmänniskan, i tron att vännen tilltalas av tröjans estetiska attribut, som en gåva köper en likadan till henne, vilket inte främjar ramverket. Dessutom är det fördelaktigt om människor kan lita på varandra, och våga utgå från att information från andra människor alltid är sann, eller åtminstone att budskapets sändare alltid *har för avsikt* att informationen skall vara sann. Om det då är allmänt känt att "vita lögner" förekommer, undermineras denna tillit. Kanske är det till och med ännu värre om "vita lögner" förekommer *utan* att detta är allmänt känt: spridningen av osanningar torde då öka. Således kan man misstänka att "vita lögner", för att leka något med språket, snarast är "gråa". Hur väl en individ än menar med att använda "vita lögner", bör detta undvikas där det är möjligt, och oftast torde det vara det, ty om alla har samma mål, borde sanningen inte vara något som individer döljer för varandra. Man skulle kunna skilja mellan

tre "dumhetsnivåer", där nivå ett är att, på ett nästan elakt sätt, säga vad man tycker om tröjan, nivå två är att använda en "grå lögn" och nivå tre, som föredras, är att använda en smula ärlig psykologi.

- Vad tycker du om min nya tröja?
- Den är bland det äckligaste jag någonsin sett.

- Vad tycker du om min nya tröja?
- Den är riktigt stilig, tycker jag. Snygg färg också...

- Vad tycker du om min nya tröja?
- Intressant design. Det är nog inte riktigt min stil, men huvudsaken är att du tycker om den. Vad trevligt att du unnar dig lite nya kläder!

Med ärlighet kommer man långt. Man kan också notera att medmänniskan som får en kommentar av "dumhetsnivå ett", om hon är vis, inte bör bli förargad, ty hon enkom bör inse att vännen saknar vissa psykologiska och sociala färdigheter, och sannolikt inte menar något illa. Hon bör då i all välmening förklara för vännen att människor kan reagera negativt på dylika kommentarer, men också poängtera att de egentligen kanske inte borde göra det. Vidare, att alltid svara på seriösa frågor kan också ses som en god princip, ty om man inte svarar på en fråga, kan frågeställaren känna sig olustig, som om mottagaren inte önskar diskutera med henne, nästan som om hon tar avstånd från henne, vilket kan ge upphov till en känsla av ensamhet hos frågeställaren. Att tänka på att svara är särskilt viktigt i skriftlig kommunikation, där det av många uppfattas som mindre "självklart" att just svara på vissa enligt mottagaren mindre viktiga frågor. Särskilt om frågeställaren har ett mindre omfattande socialt nätverk än medelindividens i samhället, kan också en fråga innebära mycket mer än endast behovet av ett faktamässigt svar. Att på ett brev om en förfrågan svara "Nej, jag har tyvärr inte tid." torde därför vara bättre än att inte svara alls. Även om de konkreta, kompetensfaktamässiga utslagen i de båda fallen är likvärdiga, så känner sig troligen frågeställaren bättre till mods i det förra fallet.

När man är med människor kan man agera instinktivt, vilket sannolikt många gör, men det kan vara bättre att agera rationellt. Medan många exempelvis rent *instinktivt känner på sig* att de bör sitta kvar vid matbordet när de ätit klart, så kan man i stället *tänka* att "de livsformer jag för närvarande befinner mig hos har som vana att sitta kvar vid bordet, och därför mår de förmodligen bäst om också jag sitter kvar". Medan många spontant utropar "hej" till varandra när de möts på morgonen, så kan man tänka att man bör ropa "hej". När andra känner, så kan man tänka. Detta kan göra att man blir mycket mer *socialt kompatibel*, d.v.s. att man klarar av att spendera tid med många fler typer av människor. Medan exempelvis en företagschef kanske inte skulle lyckas konversera med en uteliggare, eller medan en bokstavstroende kristen kanske

inte skulle lyckas skapa förståelse med en genetiker, så kan en rationellt styrd individ friktionsfritt spendera tid med allt från höga politiker, forskare, konstnärer och författare till religiösa, filmstjärnor, porrstjärnor och utelligare. Det enda hon behöver göra är att tänka ut hur hon bör agera för att bli accepterad och trovärdig hos sin partner; hon ändrar inte på sig, på sin personlighet och sina värderingar, naturligtvis inte, utan anpassar endast sin pedagogik. Hon kan därför föra ut budskap till närapå vem som helst. När hon konverserat med en individ som hon funnit trevlig, så utgår hon heller inte från att personen också funnit henne trevlig, ty detta vore att obevekligt förutsätta fakta, vilket kan leda till förvåning och besvikelse. I stället utgår hon ifrån att hon inte kan veta hur personen uppfattat henne: kanske fann personen henne trevlig, kanske brydde hon sig inte alls om henne, kanske fann hon henne rent obehaglig och otäck. I vilket fall som helst bryr hon sig om sin samtalspartner, och önskar henne all framgång. En vis man bryr sig om alla, men förutsätter inte något "tack".

Personer som däremot i sociala sammanhang agerar instinktivt, kan bli förvånade, besvikna, förargade och ilska. Betrakta en person som skänker sin vän en chokladask. Många skulle sannolikt antaga att det är givaren som är omtänksam och mottagaren som bara "tar emot", men kanske skänker givaren asken enkom emedan hon då känner sig nöjd med själv? Kanske känner sig vidare mottagaren "egoistisk" när hon endast mottager gåvor? Kanske är det den som skänker gåvor som är "egoistisk"? Något annat intressant, är att den som mottager något, säg blir bjuden på middag, ibland kan känna sig "tvungen" att själv bjuda sin vän på middag vid något senare tillfälle, som en slags "återbetalning". Vad kan man tycka om det? Förvisso är det bra att de gör varandra glada, men tvångskänslan är givetvis inte bra, så den ena personen bör varken kräva eller förutsätta att den andra skall betala tillbaka, liksom den andra personen varken bör kräva eller förutsätta att bli bjuden från första början. Om den ena personen *mår bra* av att bjuda den andra på middag, medan den andra skulle må dåligt av att ordna en middag åt sin vän (ty hon inte trivs med att ha gäster i sitt hem, eller ty hon inte trivs med att laga mat), så skulle kanske välmåendet sammantaget *minska* om den andra personen "betalade tillbaka". I en sådan situation är det helt i sin ordning att den ena gång på gång bjuder den andra, som aldrig behöver betala tillbaka. Välmåendet ökar mest på det sättet; *båda* mår bäst på det sättet, och det är som bekant det viktiga. Man kan anse att många konflikter bland människor startat helt "i onödan", när någon krävt eller förutsatt ett alternativt beteende hos en annan människa. Det enda man i moralisk mening kan "kräva" av en annan individ är att hon har som mål att främja ramverket.

Generellt kan man också tycka att människan har en tämligen tillkonstlad syn på hennes sexualitet. På vintern, i länder där temperaturen då sjunker under människans föredragna levnadstemperatur, tar man på sig kläder för inte förlora alltför mycket termisk energi till omgivningen. Detta förefaller helt naturligt. På sommaren, emellertid, när temperaturen är precis passande, så har människor fortfarande kläder på sig, vilket förefaller något mindre naturligt. Anledningen tycks vara att människor på psykologiska grunder önskar undvika att visa sina fortplantningsorgan för varandra. Det kan i

vissa länder till och med vara olagligt att i offentliga miljöer vistas utan kläder. Följaktligen, att se ut som en (naturlig) människa är där olagligt. Inom djurrättsetiken brukar man ha som princip att djur mår bra då de får leva så som det är naturligt för dem, och frågan är om inte människor skulle må bättre om sexualitetens tabu togs bort, om människor gott och väl kunde gå runt nakna och varför inte spontant para sig med folk de möter i staden (möjligen användande preventivmedel för att inte förvärpa jordens överbefolkning och hindra individers karriärer), och om monogami ersattes med polygami. Kanske skulle då ensamhetsbegreppet försvinna, om tillgång till närhet mellan individer förenklades? Kanske skulle då våldtäktsbegreppet försvinna, ty våldtäkter inte längre skulle vara lika "nödvändiga" (om läsaren är så vänlig att interpretera citationstecknen på ett lämpligt sätt). Vidare, om en våldtäkt ändå skulle utföras, skulle de psykologiska följderna för "offret" mycket möjligt bli mildare, emedan ämnet är mindre tabubelagt. Kanske skulle också problem med utseendefixering minska, liksom människors obehag med sina kroppar. Kanske skulle människor bli lyckligare, om de levde naturligare? Men kanske ligger det i människans natur att må som allra bäst när hon endast har *en* nära vän, och tar avstånd från fysisk kontakt med alla andra? □

Brott men inte straff

Vissa sociala beteenden är värre än andra. Ett exempel på ett "värre" är vissa uppfattningar inom brott och straff. Man får intrycket av att den uppfattningen är vanlig, att människor som handlat på ett sätt som inte anses acceptabelt, ofta men inte alltid i strid med ramverket, genom straff skall få lida. Men lidande är som bekant emot ramverket, så det är givetvis fel att utsätta människor för detta. En mördare, förvisso, har nog handlat fel, men att han lider är lika allvarligt som om någon annan skulle lida, ty just lidandet i sig är problemet. Visst kan man tänka sig att straff har en avskräckande effekt, och på så sätt minskar brottsfrekvensen, men bortsett från sådana sekundära effekter är straff inte försvarbart. Man kan också betrakta "långsökta" samband, såsom att offret och dess anhöriga måhända – av någon otrevlig anledning – skulle *må bra* av att "brottslingen" straffas, men detta bör hanteras på annat sätt. Kanske är bakgrunden till uppfattningen om brott och straff just människans behov av hämnd, att skada de som skadat en själv. Naturligtvis strider denna uppfattning mot ramverket, och en vis man bör aldrig söka hämnd. Tänk om det var en själv som fick straffet. "Jag skulle aldrig begå ett brott", är det vanliga svaret, men det är irrelevant, ty vikten av välmående är lika för alla. Tillsammans med denna uppfattning hör den om godhet och ondska. Spontant tycks människor anse att de som begår grövre brott är "onda"; med adjektivet "ond" förefaller människor mena något i stil med "som enkom har för avsikt att orsaka skada/lidande", och att det inte spelar någon roll om "onda" blir utsatta för lidande, vilket de kanske till och med *bör* bli, måhända ty de är mindre värda. "Ondska finns inte", reagerar den vise.

Karl har vuxit upp med sin mor och morbror. Morbrodern har under hela Karls uppväxt misshandlar honom och hans mor. När Karl är 22 år gammal mördar han sin morbror. Detta är givetvis fel, stridande mot ramverket, men det fanns en anledning,

som många säkert intuitivt kan förstå, och som gör att de inte anser Karl vara "ond". Linda lider av psykologisk ohälsa: hon hör röster och hallucinerar. En dag tar hon en kniv och misshandlar en man på torget. Detta är givetvis fel, men det fanns en anledning, och Linda är inte "ond". Gunnar är hemlös och pank. En dag rånar han en matvarubutik i hopp om pengar att leva för. Detta är givetvis (eller?) fel, men Gunnar är inte "ond". Erik har levt ensam hela sitt liv, och får panik när han ser en kvinna i hans ålder eller yngre, ty hon påminner honom om hans ensamhet. En dag träffar han en något yngre kvinna i ett mörkt, tätt skogsparti när han är på väg hem från sitt arbete. Han har haft en dålig dag, är på dåligt humör, drar in henne i skogen och våldtar henne. Detta är givetvis fel, men det fanns en anledning och Erik är inte "ond". Exempelen kan lätt mångfaldigas, och samtliga kommer att sluta med "... är inte 'ond'". Man kan också titta på de omedelbara motiven. En kvinna som tar hand om sitt barn följer sina spontana instinkter, och de som handlat fel i exemplen ovan, gör samma sak; man kan alltså påstå att dessa "brottslingar" inte är mer onda än en god mor. Visst, i många fall är personerna medvetna om att de bryter mot ramverket, men det finns en anledning. Vidare, dessa personer bör bestraffas lika hårt som modern, närmare bestämt inte alls; måhända kan de vara i behov av vård, dock. En vis man bör heller sällan bli förargad, ty dels implicerar förargning i regel förvåning, dels tjänar det inget till och dels finns ingen ondska att bli arg på.

En viktig del i att vara vis, är att vara öppen i tankarna, att inte låsa sig vid irrationella, trångsynta uppfattningar. Pondera en person med samma bakgrund som Erik i exemplet ovan. Han mår mycket dåligt; han ser knappt någon mening med att leva, och varje gång han ser en kvinna i hans ålder, som påminner honom om hans ensamhet, får han panik; varje gång han ser en kvinna yngre än honom, påminner hon honom om att han aldrig hade en nära vän när han var i hennes ålder, och att denna tid aldrig kan komma tillbaka, och han påminns precis om hur han mådde. Varje gång han ser sin egen kropp, får han olustkänslor, ty han aldrig fått dela den med någon annan, ty han aldrig fått någon bekräftelse. Det enda, minimala lyckoelement han har i världen, är hans arbete. Han mår således överväldigande dåligt, men väljer ändå (och lyckas med) att följa ramverket och inte begå en våldtäkt. Han nämner dock för en kvinnlig arbetskamrat att han mår dåligt, och känner att han nästan måste begå våldtäkt för att få känna närhet, fast att han aldrig skulle göra detta. Mannens chef, som får reda på detta, avrundar sanningen och påstår att mannen *hotat* kvinnan med våldtäkt. Han blir då, trots att han ber, utkastad från sitt arbete, blir inlåst på ett sjukhus och de "vänner" han ändå trodde att han hade, till vilka han vänder sig till i hopp om stöd, som han så innerligt behöver, vänder helt och fullt ryggen åt honom; de ignorerar post och telefonsamtal från honom, och låtsas inte se honom när de går förbi. Han ber särskilt en arbetskamrat om stöd, Sofia, men hon låtsas som om hon inte märker av honom. Mannen börjar vidare få hotfulla, anonyma telefonsamtal och någon sparkar sönder hans bil. Alla gör dock naturligtvis sitt bästa för att stödja den kvinnliga "vännen". Ingen vän tänker på mannen, som inte har någon alls som bryr sig om honom, och som inte ens begått något brott, och naturligtvis inte är ond. Trots att han nu mer än de allra flesta och mer än någonsin skulle behöva en

vän, samhällets support, så blir han lämnad ensam. Vilket hat föder inte detta hos mannen och hans anhöriga? I värsta fall begår han självmord; i bättre fall stärks han, fast han kommer kanske aldrig mer att lita på någon människa. Antag att han, som vill alla väl, vill ställa allt tillrätta, genom att försöka öppna en dialog med sina forna "vänner", trots att dessa vänt honom ryggen: om ingen ens då vill lyssna på honom, kanske han ger upp ramverket, och faktiskt känner att då ingen bryr sig om honom, behöver han inte bry sig om någon annan, och begår en våldtäkt. Denna följd är beklaglig, men nog inte särskilt psykologiskt långsökt; samhället får inte bättre individer än vad samhället förtjänar. Om dock hans vänner i stället hade ställt upp för honom, visat honom vänskap, stöd och kärlek, skulle han kanske inte enkom ha förblivit laglydig, utan också rent av lycklig, men detta tänkte ingen på. En dag träffar han Sofia igen, den av hans tidigare "vänner", som vägrade svara på hans nödrop; han går fram till henne, och märker att hon försöker titta bort, nog i hopp om att inte bli upptäckt. När han säger "hej" till henne, spelar hon överraskad. När han frågar varför hon ignorerat honom, säger hon att hon var tvungen att bry sig om den kvinnliga vännen, och att hon inte ville tänka på mannen alls; att mannen stod helt ensam och innerligt behövde djupt stöd, ville hon inte kännas vid. Mannen blir inte arg, men säger åt kvinnan att han trodde att hon var mer begåvad än så. □

Djurrätt

Människan har en tendens att höja sig över planetens andra djurarter. Detta syns mycket tydligt i att vi *konsumerar* de andra djuren för att få föda, kläder, underhållning och varför inte prydnadssaker? I botten torde en uppfattning ligga, att lidande hos andra djur är mindre allvarligt än lidande hos den enskilda djurarten människan. Problemet med denna uppfattning är att den är tagen ur luften, ty vi ju axiomatiskt har bestämt att välmående är bra och att lidande är dåligt, och detta gäller oavsett *vem* som förnimmer dessa upplevelser. Förvisso, en individ som inte kan se, behöver inte skyddas mot otäcka syner och en individ som inte hör, behöver inte skyddas från obehagliga ljud. Men det som väl uppfattas av en individ, är verkligt och viktigt. Om vi utsätter en människa för fysisk smärta, exempelvis genom att frysa ner eller skära i en arm, och bortser från kroniska konsekvenser och psykologiska föreställningar, så är detta precis lika allvarligt som om ett djur av annan art – men med en likvärdig förmåga till uppfattning av fysisk smärta – blivit utsatt. Vidare, om en människa utsätts för psykologiskt lidande, exempelvis genom att bli visad otäcka bilder, så är detta lika allvarligt som om en individ av annan djurart – fast med en likvärdig förmåga till uppfattning av psykologiskt lidande – blivit utsatt. I vilken omfattning individer av olika arter kan uppfatta psykologiskt lidande kan emellertid vara svårt, mycket svårt, att veta; detta är ett område som skulle må bra av forskning, så att vi människor kan hjälpa djur bättre. Det viktiga är emellertid att likvärdiga lidanden implicerar likvärdiga allvarligheter.

Många människor är karnivor; antagligen anser många av dessa att det är acceptabelt att döda (icke-mänskliga) djur i syfte att erhålla föda från dem. Om dessa endast har argumentet "kött är gott", d.v.s. ett rent egoistiskt argument för konsumtio-

nen, och lidandet hos djuren är jämförbart med våldtäkter på människor, så är "brottet" att äta kött följaktligen i princip lika stort som brottet att våldtaga en människa. Kanske är det i vanliga fall *ändå* större, ty förövarens (karnivorens resp. våldtäktsmannens) impuls att begå brottet torde vara starkare i det senare fallet. Märk dock, att i vilket fall som helst, givetvis, är förövaren inte "ond"; en person som begår en våldtäkt gör fel, men är inte ond. En person som äter kött från djur som lidit under produktionen av köttet gör likaså fel, men är heller inte ond; ondska finns ju inte. Om vi emellertid antar att köttproduktionen inte medför lidande för djuren (inte något för något djur alls), blir "brottet" inte lika stort, om det ens är ett brott över huvud taget. Frågan återförs då till den om meningen (med livet): huruvida det är viktigt att leva i stället för att vara död. Vi kan konstatera att en levande individ kan påverka andra individer, och följaktligen att en individs "levande-död-status" kan påverka välmåendet i världen, även om det i regel är svårt att ens med någorlunda säkerhet approximativt förutsäga detta (Homer Simpson: "I was quite sure she was going to be the next Hitler"). Bortser vi från dessa "långsökta" effekter, tvingas vi att göra en definition. En levande individ har som bekant möjligheten att känna välmående, så liv bör nog föredras, varför vegetarianism (åtminstone icke-karnivorism) bör föredras, om än inte med samma emfas. Skräckexempel på dålig djurhantering i dagens samhälle är tjurfäktning, vilket sannolikt orsakar enormt lidande för de inblandade djuren, samtidigt som den omgivande publiken av (dumma) människor jublar. Man får lätt intrycket av att tjuren är långt mer vis än människorna; ibland kan intelligensen (i strikt icke-moralisk mening) skymma visheten.

I regel förefaller människor ha missat hela poängen med det axiomatiska ramverket. Inte alltför sällan hör man som exempel så kallade miljövänner uttala sig negativt om valfångst, yttrande argumentet att (val-) arten är utrotningshotad. Förvisso är detta *ett* argument till att förbjuda valjakt: ekosystemet kan rubbas om en art försvinner. Det mer påtagliga argumentet, givetvis, borde dock vara att djuren som fångas med allra största sannolikhet lider! Den som sett en fångad val kan ofta föreställa sig lidandet. Ett liknande exempel är argument för jakt: "populationens tillväxttakt är för hög och måste hållas nere". En art som i sanning utmärker sig för sin alldeles för höga tillväxttakt, och som dessutom är en riktig miljöförstörare, en riktig parasit på planeten, är människan. Varför inte använda argumentet för att då och då skjuta av några människor? Jakt medför sannolikt lidande för djuren som jagas och skjuts, samt för deras ungar eller föräldrar. Om detta lidande är jämförbart med att våldtaga en människa, så är brotten också lika allvarliga, precis som i fallet med karnivorismen. (Fast ingen är ond, givetvis.) Spontant anser emellertid

SKRÄCKEXEMPEL

Linus, en treårig pojke, har under hela sitt liv bott med sina föräldrar i en stuga, som en dag, när han är ensam hemma, börjar brinna efter en explosion orsakad av en gasläcka. När brandmännen ankommer till den övertända olycksplatsen berättar grannen att Linus fortfarande är vid liv inne i villan. Dessa inser att jorden redan är överbefolkad, varför de låter honom brinna inne, och tar en kaffepaus tills byggnaden brunnit ner helt, och branden förhållandevis enkelt kan släckas. □

många människor att det är ett mindre allvarligt brott att äta kött eller jaga än att begå våldtäkt. Denna uppfattning kommer antagligen från det faktum att majoriteten ihället faktiskt har denna uppfattning. Om människan i stället levde "naturligt", som beskrivits tidigare, så skulle våldtäkter kanske inte betraktas som särskilt allvarliga brott (om än brott, förstås). Vidare, om människorna också var stränga vegetarianer, och majoriteten aldrig skulle kunna tänka sig att döda ett djur för nöjes skull, så skulle gen det motsatta gälla: jakt och karnivorism skulle betraktas som allvarliga brott, medan det på sin höjd skulle anses "mindre respektfullt" att utföra en våldtäkt. I dagens samhälle, emellertid, där våldtäkter ofta medför stort lidande för offren, är de givetvis rent objektivet allvarliga brott, och karnivorism och jakt likaså. Problemet är dock att människor spontant inte uppfattar de senare som brott, vilket medför (onödigt) lidande för djur. En vis man inser att alla djur är lika mycket "värda" – en människa är ett djur, likställd med grisar, minkar, tuppar och råttor – och att alla djur med medvetande skall behandlas med samma respekt och omtanke. I princip allt utnyttjande av djur, där djuren lider endast för människors nöje, borde förbjudas. Pälsfarmer borde förbjudas, eftersom människor i regel inte lider av att klä sig i icke-animala material. Köttuppfödning borde förbjudas, åtminstone om uppfödningen innebär lidande för djuren, eftersom människor i regel inte lider av att äta vegetarisk mat. Djurhållning inom underhållning, såsom för skräckexemplet tjuvaktning, borde förbjudas. Djurförsök inom farmakologisk forskning borde användas i samma utsträckning som om människor vore försöksdjuren: om få individer får lida lite för att bespara åtskilda andra individer ännu mer lidande, så är det helt klart i linje med ramverket (om inget bättre alternativ existerar). Om emellertid djur får lida mycket för att eventuellt spara lite lidande hos människor, är detta inte på något sätt acceptabelt. Grundprincipen i alla resonemang, är att välmående är lika viktigt för alla som kan känna välmående, och lidande lika allvarligt för alla som kan känna lidande; människan är inte på något sätt något specialfall. Att föda upp människor som försöks- eller slaktdjur, är inte allvarligare än att föda upp andra djur i samma syften, *så länge nivåerna av välmående och lidande är lika.* "Det är ju skrämmande att du likställer människor med grisar", kanske någon frågar. "Vore det då inte skrämmande", svarar den vise, "om du själv tillhörde en art, vars välmående ansågs irrelevant av en dominerande livsform?" "De av mina uppfattningar du finner 'konstiga' kommer från övertygelsen om en mycket enkel princip: välmående är bra, och lidande är dåligt, och detta gäller för alla."

Man kan undra om inte människor i allmänhet skulle bli mer djurrättsetiska om de spenderade mer tid med andra arter. Kanske, kan man tycka, men implikationen är långtifrån säker; då och där människor levt nära djur uppfödda i syfte att slaktas för kött eller skinn, var det nog inte många som avstod från att fullborda processerna. Kanske berodde detta på fattigdom, och att människorna "inte hade något val" om de själva ville må ("acceptabelt") bra; kanske berodde detta på att människor inte hade tid att tänka på grund av allt ("nödvändigt") arbete? Moderna jägare, som jagar för nöjes skull, kan man också tycka borde få se så många djur, att de borde bli etiska, men detta är nog

inte särskilt vanligt. Människor kanske bara behöver börja tänka i vidare banor än "majoriteten har rätt" och "såsom man 'alltid' gjort, så skall man också göra", börja tänka på livets axiomatiska moral? □